

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**Історики Харківського університету:
біобібліографічний довідник (1905–2013 рр.)**

Харків – 2013

УДК 378.4 (4УКР–4ХАР):929:930

ББК 74.58 (4УКР–4ХАР)я1

I-90

Укладачі:

О. М. Богдашина, В. І. Бутенко, С. Б. Глибицька, Б. П. Зайцев,
С. М. Куделко, В. О. Куліков, С. Р. Марченко, С. І. Посохов,
В. Д. Прокопова.

Рецензент:

д-р іст. наук, проф., ректор Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» К. В. Астахова.

Редакційна колегія:

проф. С. І. Посохов (відповідальний редактор), А. О. Давидова,
проф. В. М. Духопельников, І. К. Журавльова,
проф. В. В. Калініченко, проф. Є. П. Пугач, доц. В. В. Скирда,
проф. С. Б. Сорочан, доц. О. П. Чижов.

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 10 від 29 червня 2012 р.)*

І-90 **Історики Харківського університету : біобібліографічний довідник (1905–2013 рр.) / уклад. О. М. Богдашина, В. І. Бутенко, С. Р. Марченко [та ін.] ; відп. ред. проф. С. І. Посохов. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 284 с.**

ISBN 978-966-623-881-1

Цей випуск біобібліографічного довідника вчених-істориків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна містить відомості про викладачів-істориків, які працювали на історичному (історико-філологічному) факультеті у період 1905–2013 рр.

Видання призначене для науковців, викладачів ВНЗ, учителів, студентів, усіх, хто цікавиться історією історичної науки та історією університетів.

УДК 378.4(4УКР–4ХАР):929:930

ББК 74.58(4УКР–4ХАР)я1

ISBN 978-966-623-881-1

© Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна, 2013
© Богдашина О. М., Бутенко В. І.,
Марченко С. Р [та ін.], уклад., 2013
© Літвінова О. О., макет обкладинки, 2013

Зміст

Історичний факультет: віхи історії	8
Від укладачів.....	13
Авраменко Анатолій Михайлович.....	14
Агібалова Катерина Василівна.....	15
Альпер Роман Савелович (Рувим Цалевич).....	16
Астахов Віктор Іванович	17
Бабич Дмитро Трохимович	19
Багалій Дмитро Іванович.....	19
Багалій-Татарінова Ольга Дмитрівна	23
Барак Броніслава (Броня) Михайлівна	25
Барвінський Віктор Олександрович	26
Бардола Костянтин Юрійович.....	28
Бердник Олександр Миколайович.....	29
Бердута Михайло Захарович	31
Берестнев Сергій Іларіонович	32
Білецька (Гарбузова) Віра Юхимівна	34
Бойко Володимир Васильович.....	35
Бойко Іван Давидович.....	36
Бродович Йосип Олександрович	37
Бузескул Владислав Петрович	39
Буйнов Юрій Володимирович.....	41
Булах Василь Іванович.....	43
Бутенко Віра Іванівна	44
Буцинський Петро Микитович.....	46
Введенський Дмитро Андрійович	47
Веретенников Василь Іванович.....	48
Ветухов Олексій Васильович	51
Вітков Захар Аронович.....	53
Віч Касій Маркович.....	53
Водолажченко Ольга Гаврилівна.....	54
Волосник Юрій Петрович.....	56
Вязігін Андрій Сергійович	57
Гарчев Петро Іванович.....	58
Головко Борис Георгійович.....	60
Головко Валерій Олександрович	60
Голубкін Юрій Олексійович	61
Гольденберг Володимир Олександрович.....	63
Гольдін Микола Сергійович (Наум Залманович).....	64
Горбань Микола Васильович	66

Гриневич Костянтин Едуардович	68
Гуслистий Кость Григорович	69
Данилевич Василь Юхимович	70
Довгопол Василь Микитович	72
Довнар-Запольський Митрофан Вікторович	74
Домановський Андрій Миколайович	76
Дринов Марин Степанович (Стоянович)	77
Дубровський Василь Васильович	79
Духопельников Володимир Михайлович	81
Д'яченко Олександр Григорович	83
Д'ячков Сергій Володимирович	85
Євсєєв Сергій Євгенович	87
Журавльов Денис Володимирович	88
Журавський Юрій (Юліан) Йосипович	89
Зайцев Борис Петрович	91
Зеленін Дмитро Костянтинович	94
Іванов Євген Михайлович	96
Іващенко Вікторія Юріївна	97
Ільїнський Григорій Андрійович	99
Йолкін Анатолій Іванович	100
Кабачек Віктор Миколайович	102
Кагаров Євген Георгійович	103
Кадеєв Володимир Іванович	104
Калініченко Володимир Вікторович	107
Калуцька Любов Павлівна	109
Каплін Олександр Дмитрович	110
Кісельова Юлія Анатоліївна	112
Клочков Михайло Васильович	112
Ковалевський Андрій Петрович	114
Ковалевський Петро Григорович	116
Ковальов Володимир Іванович	117
Ковтун Федір Федорович	118
Козаченко Антон Іванович	118
Козлітін Володимир Дмитрович	120
Колісник Микола Кирилович	122
Коломійцева Євгенія Миколаївна	123
Константинопольський Марко Львович	124
Королівський Степан Мефодійович	124
Костенко Іван Михайлович	127
Коцевалов (Кацевалов) Андрій Степанович	127
Кравченко Володимир Васильович	128
Кубланов Борис Григорович	130

Куделко Сергій Михайлович.....	131
Кулік Володимир Олександрович.....	134
Кунденко Сергій Павлович	135
Курякін Віктор Васильович.....	136
Кучер Олександр Омелянович	137
Лантух Валерій Васильович	139
Латишева (Устинова) Валерія Олександрівна.....	141
Лебедєв Амфіан Степанович.....	142
Ленько Олександр Валерійович.....	145
Лисенко Валентина Георгіївна.....	145
Лисогорський Микола Васильович	147
Литвиненко Марія Антонівна	148
Литвиненко Юрій Григорович.....	149
Литвинова Валентина Павлівна.....	150
Литовченко Сергій Дмитрович	151
Любичев Михайло Васильович.....	153
Майстренко Владислав Сергійович.....	154
Максимейко Микола Олексійович	156
Мартем'янов Олексій Павлович	157
Мещеряков Валерій Федорович.....	159
Мигаль Борис Кирилович.....	161
Мигаль Кирило Григорович.....	162
Мизгін Кирило Валерійович	164
Миколенко Дмитро Валерійович.....	165
Митряєв Анатолій Ілліч.....	166
Михальчук Юрій Антонович	168
Мишкіс Катерина Дмитрівна	169
Мірза-Авак'янц (Дворянська) Наталія Юстинівна	169
Мірошніков Іван Якович	171
Міхєєв Володимир Кузьмич.....	172
Наумов Сергій Олександрович	174
Нетушил Іван В'ячеславович	176
Павлова Ольга Григорівна.....	178
Пакуль Микола Макарович	180
Пахомов Віталій Федорович	181
Петровський Володимир Володимирович.....	182
Піріг Олександра Андріївна.....	183
Пікалов Валерій Григорович.....	184
Пільверман Борис Григорович.....	186
Побеленський Яків Авраамович	187
Погодін Олександр Львович	188
Подлесний Микола Павлович	190

Попов Георгій Миколайович.....	191
Посохов Сергій Іванович.....	192
Посохова Людмила Юріївна.....	195
Прокопчук Олександр Титович.....	196
Пугач Євген Петрович.....	197
Репринцев Анатолій Федотович.....	199
Редін Єгор Кузьмич.....	200
Редін Микола Георгійович (Єгорович).....	202
Рибалка Іван Климентійович.....	203
Рожицин Валентин Сергійович.....	205
Рубан Валерій Володимирович.....	207
Руденко Олександра Фадеївна.....	208
Ручинська Оксана Анатоліївна.....	209
Савва Володимир Іванович.....	211
Сапожнікова Гіта Абрамівна.....	212
Семенов-Зусер Семен Анатолійович (Соломон Нафталійович (Наталійович)).....	213
Семковський (Бронштейн) Семен Юлійович.....	215
Сергєєв Іван Павлович.....	216
Симоновська Лариса Василівна.....	218
Сичова Вікторія Вікторівна.....	219
Сідельніков Степан Іванович.....	220
Скаба Андрій Данилович.....	222
Скирда Валерій Володимирович.....	223
Скоробогатов Анатолій Васильович.....	225
Слюсарський Антон Григорович.....	226
Сорочан Сергій Борисович.....	227
Станчев Михайло Георгійович.....	229
Степаненко Тамара Леонідівна.....	231
Страшнюк Сергій Юрійович.....	232
Сумцов Микола Федорович.....	234
Сухарев Володимир Васильович.....	236
Таранушенко Стефан Андрійович.....	237
Тичина Владислав Євгенович.....	239
Тімофєєв Віталій Васильович.....	240
Токарев Андрій Миколайович.....	241
Трифільєв Євген Парфенович.....	242
Тумаков Олександр Іванович.....	244
Успенський Олександр Іванович.....	246
Федоровський Олександр Семенович.....	247
Філевський Іоанн Іоаннович.....	249
Фрізман Генріх Венеціанович.....	250

Ченчик Дмитро Володимирович.....	251
Черноскутов Олександр Іванович.....	252
Черноусов Євген Олександрович	253
Чернявський Леонід Сергійович.....	255
Чижов Олександр Петрович.....	256
Чувпило Олександр Олександрович.....	257
Шаповалова Ніна Сергіївна.....	259
Шевченко Раїса Іванівна.....	261
Шерман Ісай Львович.....	262
Шерцль Річард Іванович.....	263
Шиловцева Валентина Семенівна	265
Шиян Кир Карлович (Кирило Карпович)	266
Шміт Федір (Карл-Ернст) Іванович.....	267
Шпагін Сергій Олексійович	269
Шрамко Борис Андрійович	270
Шрамко Ірина Борисівна	272
Шульц Георгій Федорович.....	274
Щербань Петро Миколайович	275
Щербина Валерій Петрович	276
Яворський Матвій Іванович	277
Загальні праці про історичний факультет	279
Список скорочень.....	281

Історичний факультет: віхи історії

Історичний факультет Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна бере свій початок з 1805 року, тобто з моменту відкриття університету. Одним з чотирьох відділень (факультетів) за статутом 1804 р. стало словесне відділення, у складі якого були й кафедри історичного профілю: старожитностей та мови латинської; все-світньої історії, статистики та географії; історії, статистики та географії Російської держави. Вже у перші десятиліття існування університету в ньому викладали такі відомі історики, як Г. П. Успенський, П. П. Гулак-Артемівський, І. І. Срезневський та ін.

За статутом 1835 р. відділення словесних наук було об'єднано з відділенням фізико-математичних наук у межах філософського факультету (у 1842 р. філософський факультет було поділено на три відділення: історико-філологічне, фізико-математичне та природниче). 26 січня 1850 р. надійшло розпорядження про роз'єднання двох відділень філософського факультету (словесного та фізико-математичного) та про надання колишньому першому відділенню назви «історико-філологічний факультет». Із такою назвою факультет проіснував до 1920 р., коли рішенням Наркомосвіти УСРР університети України були «реорганізовані».

У дореволюційний період (за статутами 1863 та 1884 р.) історико-філологічний факультет був представлений 11 кафедрами, кількісний склад викладачів коливався у межах 6–15 осіб, лише на початку ХХ ст. їх кількість перевищила 20 осіб. Яскраві сторінки в історію факультету цього періоду вписали видатні вчені-історики: Д. І. Багалій, В. П. Бузескул, М. С. Дринов, Д. К. Зеленін, І. В. Нетушил, М. Н. Петров, М. Ф. Сумцов, Ф. І. Шміт та ін.

У дореволюційні роки на факультеті навчалось близько трьох тисяч осіб. При цьому треба мати на увазі, що за кількістю студентів це був найнечисленніший факультет. Серед іншого це пояснювалось значним навантаженням на студентів. У зв'язку з цим вже наприкінці 50-х років ХІХ ст. виникло питання про спеціалізацію на факультеті, але довгий час воно не мало практичного вирішення. Лише у 1870 році факультет, користуючись § 23 Статуту, запровадив спеціалізацію для студентів 3–4 курсів за трьома відділеннями: слов'яно-руське, класичне, історичне. Зауважимо, що вихованцями Харківського університету дореволюційного періоду були такі видатні історики, як М. І. Костомаров та Д. І. Яворницький, М. І. Сухомлинов та В. І. Невський і багато інших.

На розвиток історичної науки в регіоні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. значно вплинула діяльність Харківського історико-філологічного товариства (1877–1919). У його заснуванні та роботі брали участь, насамперед, викладачі історико-філологічного факультету Харківського університету.

Чимало труднощів довелося подолати вищій історичній освіті у 1920–1930-х рр. Трохи більше місяця проіснували створені на базі історико-філологічного факультету Харківського університету Тимчасові вищі педагогічні курси. Менше року існувало соціально-історичне відділення Інституту суспільних наук при Академії теоретичних знань, яка виникла натомість. Лише соціально-історичною секцією на факультеті професійної освіти була представлена історична освіта у Харківському інституті народної освіти ім. О. О. Потебні (ХІНО). Наукова робота в цей час здійснювалася колективами співробітників науково-дослідних кафедр ХІНО: історії української культури та історії європейської культури. Тим не менш і з історією ХІНО пов'язані імена таких відомих істориків, як В. О. Барвінський, В. І. Веретенников, С. А. Таранушенко, О. С. Федоровський, М. І. Яворський та ін.

У 1933 р. Харківський університет було відроджено, а з 1936 р. йому було надано ім'я О. М. Горького. Серед семи його факультетів був й історичний факультет. Перші роки на факультеті було лише дві кафедри – історії СРСР та УРСР; загальної історії, а на 1941 р. їх кількість зросла до чотирьох: історії СРСР та УРСР; стародавньої історії та археології; історії середніх віків; нової історії. Чисельність професорсько-викладацького складу досягла 40 чоловік. Серед тих, хто навчався у передвоєнні роки на історичному факультеті слід згадати таких відомих фахівців як М. А. Барг та Ю. В. Кнорозов.

У роки війни в евакуації (місто Кзил-Орда Казахської РСР) знову виник історико-філологічний факультет. Самостійний історичний факультет відновив свою роботу у Харкові наприкінці 1943 р., після реевакуації університету.

З 1933 р. факультет підготував близько 10 тисяч спеціалістів-істориків, з яких близько 350 захистили кандидатські дисертації та більше 50 – докторські дисертації.

У різні часи почесними докторами університету були обрані видатні вітчизняні та зарубіжні історики. Серед них були такі визначні постаті, як М. М. Карамзін і М. С. Грушевський, А. Л. Шльоцер і Т. Б. Маколей, Дж. Грот і Н. П. Кондаков, Ф. Палацький і Ф. Міклошич та ін. І в наш час почесними докторами Харківського університету обрано таких відомих фахівців, як академіки НАН України В. А. Смолій, П. П. Толочко, П. Т. Тронько, професори Б. Бонвеч (Німеччина), А. І. Епштейн, З. Когут (Канада). До речі, у 1910 р. впе-

рше в історії звання почесного доктора російської історії у Харківському університеті одержала жінка – видатний історик та етнограф О. Я. Єфименко.

Поступово сформувалась теперішня структура факультету, яка складається з п'яти кафедр: історії України; історії Росії; історії стародавнього світу та середніх віків; нової та новітньої історії; історіографії, джерелознавства та археології, а також двох музеїв: історії університету та Музею археології та етнографії Слобідської України.

Факультет по праву вважається одним із провідних центрів вітчизняної історичної науки. За післявоєнний період історики факультету опублікували понад 100 монографій, 20 підручників та навчальних посібників, сотні наукових статей.

Історичний факультет пишається своїми вихованцями, викладачами та співробітниками – вчителями і науковцями, музейними працівниками і архівістами, представниками інших професій. Серед непересічних особистостей – випускників факультету другої половини ХХ ст. – Герой Радянського Союзу, кандидат історичних наук М. Є. Малущенко, заслужений працівник культури України, засновник «сільської Третьяковки» у с. Пархомівці Харківської області О. Ф. Луньов, начальник Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України доктор історичних наук, професор Р. Я. Пиріг, ректор Харківського гуманітарного університету «Народна Українська Академія», доктор історичних наук, професор В. І. Астахова (яка першою була нагороджена орденом «Княгині Ольги»), вчитель-методист, лауреат Державної премії СРСР Г. М. Донської, заслужений артист УРСР, засновник Державного українського хору, організатор першого нотного видавництва в Україні Ф. М. Соболь та ін. Серед випускників чимало відомих державних та політичних діячів, журналістів, працівників правоохоронних органів. Деякі з вихованців факультету уславили себе науковими відкриттями, стали відомими організаторами науки. Безпосередньо на факультеті працювали такі його випускники як професори К. Е. Гриневич, А. П. Ковалевський, В. І. Кадеєв, І. К. Рибалка, Б. А. Шрамко та ін. Кожен із них вписав свої сторінки не лише у славну історію факультету, але й історичної науки. Серед директорів Інституту історії НАН України також були випускники факультету: академіки А. Д. Скаба та Ю. Ю. Кондуфор.

У останні десять-п'ятнадцять років на факультеті в середньому працювало до 45 викладачів та 30 осіб навчально-допоміжного персоналу. При цьому особи з науковими ступеннями та вченими званнями зазвичай складають майже 100 % всього корпусу викладачів, що є одним з найбільш високих показників в університеті, який з 1999 р. отримав статус національного і став носити ім'я свого засновника – В. Н. Каразіна (ХНУ).

Сучасна підготовка кадрів кандидатів та докторів наук гарантує спадкоємність та безперервність наукової та викладацької роботи кафедр. Більше 90 % всього професорсько-викладацького складу факультету становлять його ж випускники. На факультеті працює спеціалізована вчена рада із захисту докторських дисертацій.

І сьогодні серед викладачів є заслужені працівники освіти України: «кавалер» ордена «За заслуги III ст.» проф. В. В. Калініченко, проф. Є. П. Пугач, проф. С. І. Посохов, заслужений працівник культури України С. М. Куделко.

На факультеті склалось декілька напрямів наукової роботи. Деякі з них відносяться до числа традиційних, існують не один десяток років та нараховують декілька поколінь дослідників, інші – нові, які сформувались останніми роками. Ці напрями мають наукову актуальність, охоплюють широкий історичний діапазон від сивої давнини до наших днів. Про авторитет вчених історичного факультету свідчать не лише посилання на їхні праці у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, але й включення провідних професорів до складу спеціалізованих рад, запрошення вчених факультету як опонентів до інших наукових та навчальних закладів, їх участь у написанні колективних монографій, у представницьких наукових конференціях та симпозиумах. Факультет регулярно проводить і власні конференції. Викладачі та співробітники факультету беруть активну участь у діяльності різних наукових товариств та асоціацій (Товаристві охорони пам'яток історії та культури, Національній спілці краєзнавців, Харківському історико-археологічному товаристві тощо). При факультеті діє Східно-регіональний відділ Центру пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. Завдяки зусиллям науковців факультету в університеті виникли Центр болгаристики та балканських досліджень ім. М. Дринова, Археологічний науковий центр, Центр історичного краєзнавства ім. П. Т. Тронька, Германо-слов'янська лабораторія. У 2000 р. на факультеті було відкрито лабораторію методів історичних досліджень та комп'ютерних технологій.

Із року в рік зростає кількість публікацій співробітників факультету в місцевих видавництвах, країнах близького та далекого зарубіжжя. На факультеті видаються власні періодичні видання: «Вісник Харківського університету» (серія «Історія»), «Старо-житності», «Харківський історіографічний збірник», збірник праць молодих вчених «Актуальні питання вітчизняної та всесвітньої історії», «Дриновський збірник», «Методичний вісник історичного факультету». На сторінках цих періодичних видань друкуються матеріали, які висвітлюють маловивчені події та факти, публікуються дослідження історіографічного та

методичного характеру. Щорічно друкована продукція співробітників факультету перевищує 250-300 др. арк.

Важливим напрямом наукової роботи факультету є археологічні експедиції. Розкопки проводяться на території Харківської та Полтавської областей, а також у Криму.

Давні традиції на факультеті має студентське наукове товариство. Багато провідних викладачів починали свою діяльність у СНТ. За останні роки активізувалась участь студентів у науково-дослідній роботі. Про це свідчать традиційні щорічні квітневі та краєзнавчі конференції, участь студентів у наукових конференціях, які відбуваються за межами м. Харкова, республіканських олімпіадах з історії, публікації у газетах та журналах.

Протягом всього періоду свого існування історичний факультет підтримував щільний зв'язок з науковими установами та колегами як України, так і інших країн. В останні роки найбільш активно розвиваються зв'язки з науковими установами Росії, Болгарії, Німеччини, Польщі та ін. На факультеті навчаються студенти й аспіранти з інших держав.

У програмі розвитку факультету заплановано захист нових кандидатських та докторських дисертацій, розширення міжнародних контактів, укріплення матеріально-технічної бази, розробка нових курсів та спецкурсів, які відображають сучасний рівень історичної науки, проведення наукових конференцій з актуальних проблем історичної науки та освіти.

Декан історичного факультету,
професор С. І. Посохов

Від укладачів

Харківський університет було засновано у 1804 р., у січні 1805 р. відбулося його урочисте відкриття. Доля багатьох відомих істориків пов'язана із Харківським університетом. Матеріали про вчених-істориків, що працювали у період з 1805 по 1905 рр., доволі повно зібрані в роботі «Историко-филологический факультет запервые сто лет существования» (1905) за редакцією Д. І. Багалія та М. Г. Халанського.

В основу цього біобібліографічного словника покладено другий том «Біобібліографічного словника учених Харківського університету», який вийшов друком під назвою «Історики (1905–1920, 1933–2000)» (Харків, 2001). У новому виданні, яке тепер має назву «Історики Харківського університету» міститься біобібліографічна інформація, яка відображає розвиток історичного факультету до 2013 рр. Окрім того, включено період, коли університет було реорганізовано: у 1920 р. Харківський університет було перетворено на Академію теоретичних знань (1920–1921), потім було створено Харківський інститут народної освіти ім. О. О. Потебні (ХІНО) (1920–1930), у 1930 його розділили на два інститути: фізико-хіміко-математичний (ХФХМІ) і педагогічний інститут професійної освіти (ХППО), у 1933 р. університет було відроджено.

При підготовці словника було використано численні біобібліографічні покажчики, створені фахівцями науково-бібліографічного відділу ЦНБ і науковцями історичного факультету.

Біографічні дані наведені лише про викладачів, для яких історичний факультет був основним місцем роботи.

Відомості про вчених, наведені в цьому словнику, складаються зі стислих біографічних даних, переліку основних друківаних праць вчених та літератури про них. Додаткові відомості можна знайти у літературі, яка наведена в розділі «Загальні праці про історичний факультет». Дати до жовтня 1918 р. наведені за старим стилем.

Бібліографія кожної персоналії має свою нумерацію і розташована у прямій хронології виданих праць, у межах року – за алфавітом. У хронологічному порядку розташована і література про вчених. Праці з неповним бібліографічним описом, не переглянуті *de visu*, позначені астериском. Додається список використаних скорочень.

Висловлюємо подяку тим людям, які активно долучалися до збирання інформації: Ю. В. Гуртовій, А. М. Домановському, К. А. Єремєєвій, О. К. Калініній, Д. В. Миколенку, Л. М. Онацькій, М. В. Проценку та іншим.

Видання призначається вченим, студентам та всім, хто цікавиться історією історичної науки в Харківському університеті.